

- ²² Там же. – № 16356.
- ²³ ЦДІАК України. – Ф.442. – Оп. 1. – Спр. 1254. – Арк. 1.
- ²⁴ Див., наприклад, докладну, найповнішу на сьогодні розвідку в українській історіографії: *Старченко Н.* Полюбовні суди на Волині в останній третині 16 століття // До джерел: Зб. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Л., 2004. – Т. 2. – С. 207–228.
- ²⁵ ЦДІАК України. – Ф.442. – Спр. 1254. – Арк. 10–13.
- ²⁶ Там само. – Арк. 20–21.
- ²⁷ 2 ПСЗ. – Т. 8. – Отд. 1: 1833. – № 6599.
- ²⁸ Там же. – Т. 10. – Отд. 2: 1835. – № 8456.
- ²⁹ Там же. – Т. 14. – Отд. 1: 1839. – № 12486.
- ³⁰ ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп.1. – Спр. 7090. – Арк.11–25.
- ³¹ 2 ПСЗ. – Т. 23. – Отд. 2: 1848. – № 22232.
- ³² Дневник В.И.Аскоченского // Исторический вестник. – 1882. – Кн. 3. – С. 515; ЦДІАК України. – Ф.442. – Оп.1. – Спр. 7816. – Арк. 14.
- ³³ ЦДІАК України. – Спр. 9192. – Арк. 27.
- ³⁴ 2 ПСЗ. – Т. 27. – Отд. 2: 1852. – № 26396.
- ³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 486. – Оп. 4. – Спр. 119 а. – Арк. 7–9.
- ³⁶ *Ефремова Н.Н.* Министерство юстиции Российской империи 1802–1917 гг.: Историко-правовое исследование. – Москва, 1983. – С. 48.
- ³⁷ Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 8. Протокол від 10 березня 1839 р.
- ³⁸ Там само. – Протокол від 30 червня 1839 р.
- ³⁹ Там само. – Протоколи від 29 вересня та 20 грудня 1839 р.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 57–65.
- ⁴¹ Там само. – Спр. 2. – Арк. 210.
- ⁴² У західних губерніях Російської імперії до організації дворянських опік влада звернулася 1817 р. До того їхні функції виконував губернатор. 1822 р. на них поширилися правила для опік великоросійських губерній (ПСЗ. – Т.34. – №26707; Т.38. – №29054).
- ⁴³ ДАЖО. – Спр. 62. – Арк. 209.
- ⁴⁴ Там само. – Спр. 4. – Арк. 65–66.
- ⁴⁵ Там само. – Спр. 62. – Арк. 240.

Basing on legal acts and documents the article analyses activity of the conscientious courts in Right-Bank Ukraine. The author mentions their functional specifics within Catherine's II court system and shows regional peculiarities of their formation and work.

Г.Г.Єфіменко*

БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ЦЕНТР І РАДЯНСЬКА УКРАЇНА: ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КРЕМЛЯ У 1917–1925 рр.

У статті йдеться про потребу переосмислення підходів до вивчення історії радянської України. Наголошуючи на економічному підтексті політики Кремля стосовно України, автор аргументує необхідність аналізу дій керівництва УСРР як суб'єкта владної політики. Особлива увага звертається на понятійний апарат та методологічні засади дослідження зазначеної теми.

Сучасна Україна постала на економічному і соціально-політичному фундаменті УРСР (до 1937 р. – УСРР). Характеризуючи природу радянської держав-

---

* Єфіменко Геннадій Григорійович – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

E-mail: efimenko2002@ukr.net

ності, видатний український аналітик І.Лисяк-Рудницький наголошував: «Українську РСР можна найкраще зрозуміти, якщо розглядати її як утілення компромісу між українським націоналізмом і російським централізмом – звичайно, не у сенсі формально угоди, що постала наслідком переговорів, а радше як вияв фактичної рівноваги антагоністичних суспільних сил, жодна з яких не була настільки міцною, щоб утвердитися повністю»¹.

Незважаючи на протистояння цих суспільних сил, їх головні цілі від початку не були протилежними за векторами. Саме тому й став можливим визначений І.Лисяком-Рудницьким компроміс. Першочерговим на той час завданням українського визвольного руху було відстоювання національно-культурних прав українців. Своєю чергою більшовики намагалися насамперед досягти централізації управлінських структур та економічних ресурсів – саме тому вони погодилися на створення національної за формою, але радянської за змістом України. Гасла українського визвольного руху були використані для встановлення контролю над Україною. Національно-культурні питання для більшовиків не були першочерговими.

Економічний підтекст червоною ниткою проходив через усі політичні рішення більшовицького керівництва. Здавалося б, виникнення у грудні 1917 р. української радянської державності мало передбачати певну автономію в економічному управлінні і паритетне фінансування України і Росії. Таке розуміння державності видавалося цілком природним в Україні, але викликало категоричне неприйняття з боку Кремля, адже це суперечило його централізаторським прагненням. Постійному відновленню таких розбіжностей сприяло існування формальних конституційних засад, за якими радянська Україна мала певні державні права.

Наявність розбіжностей або поліваріантність у поглядах на поточні взаємини з Кремлем (і в першу чергу – в економічній та управлінській сферах) поряд з існуванням у компартійно-радянському керівництві УСРР різного бачення шляхів подальшого розвитку були характерними для радянської України аж до 1933 р. Такий стан не задовольняв централістично налаштований Кремль, оскільки міг призвести до втрати контролю над Україною, а, відтак, до її відокремлення та розпаду СРСР. Спроба запобігти цій небезпеці стала причиною голодомору, винищення республіканської компартійно-радянської верхівки і навіть прорадянської української інтелігенції. Центральна компартійна влада намагалася таким способом запобігти появі людей, які могли б наповнити національні форми радянської української державності реальним змістом.

Сам факт існування небезпеки відокремлення спонукає дослідника до більш ретельного аналізу періоду формування радянської влади в Україні, що відбувалося протягом 1917–1925 рр. Саме тоді під впливом «національної стихії» були започатковані ті поступки українському компартійно-радянському керівництву, які Кремль у жорсткій формі ліквідував у 1930-х рр. Нижня межа періоду (грудень 1917 р.) обумовлена створенням першої форми української радянської державності – радянської Української Народної Республіки (УНР), яка претендувала на ті ж території, що й УНР Центральної Ради. Верхня межа (1925 р.) визначається переломом у процесі укорінення більшовицької влади в Україні, її усталенням, завершенням формування державного устрою та кордонів радянської республіки у міжвоєнний період. У травні 1925 р. на IX Всеукраїнському з'їзді рад були ухвалені поправки до конституції УСРР 1919 р. (формально незалежної держави), що пристосовували Україну до статусу союзної республіки та до наявності в її складі утвореної у жовтні 1924 р. Автономної Молдавської СРР (АМСРР). У жовтні 1925 р. була остаточно оформлена передача Шахтинської та Таганрозької округ до складу РСФРР. Окрім того, 1925 р. – це останній рік відбудовного періоду без спрямування істотних капіталовкла-

день у нові підприємства. Після проголошення наприкінці 1925 р. курсу на індустріалізацію пошук джерел для її фінансування та вибір місця для реалізації капіталовкладень стали новим вагомим чинником змін у взаємовідносинах між центром та радянською Україною.

Більшовицьке керівництво сприяло виникненню у грудні 1917 р. української радянської державності з метою знайти протипагу національно-визвольному рухові. Тому на перший погляд видається закономірним висновок про москвоцентричність (а не україноцентричність) як родоу і незмінну ознаку компартійно-радянського керівництва України. При цьому не завжди береться до уваги та обставина, що більшовицький центр був вимушений в Україні «гратися в уряд та республіку» (сталінський вислів початку квітня 1918 р.). Відтак українське радянське керівництво з початку свого існування стало територіальною організацією. Іншими словами, воно несло відповідальність за довірену йому територію і мало певним чином дбати про її розвиток. Частина надісланих із більшовицького центру керівників унаслідок існування деяких формальних ознак незалежності України, інтернаціональної риторики та перебування під впливом суспільства через деякий час набувала ознак національних діячів.

Історики, незважаючи на визнання «бунтівного» характеру КП(б)У та досить ґрунтовно досліджене питання про політичні суперечності між керівництвом УСРР та Кремлем, звикли дивитися на події очима центральних органів влади або очима їх суперників, що були на протилежному боці барикад. Як у радянській, так і в зарубіжній та сучасній українській історіографії недостатньо уваги звертається на захист керівництвом *радянської України* власне *українських* територіальних і національних економічних інтересів. Тому автор поставив за мету окреслити зміст та довести необхідність застосування нових підходів до вивчення взаємостосунків між більшовицьким центром і радянською Україною та до аналізу національної політики Кремля щодо України. Досягненню цієї мети підпорядковано такі завдання: 1. Показати, чим нове бачення обраної тематики дослідження відрізняється від наявних в історичній науці поглядів. При цьому варто проаналізувати, чому взаємини Кремля та радянської України раніше не розглядалися під визначеним кутом зору. 2. Пояснити змістовне навантаження запропонованого автором понятійного апарату. Досвід спілкування з істориками і спостереження за повсякденним життям та політичними перипетіями змушує зробити висновок, що далеко не завжди при вживанні тих чи інших дефініцій співрозмовники/опоненти мають на увазі одне й те ж. Пояснення підходу до найбільш актуальних у дослідженні теми понять сприятиме розумінню наукової позиції автора та допоможе більш конкретно окреслити завдання, які постають під час вивчення названої проблеми. 3. Обґрунтувати основні принципи та методологічні засади, згідно з якими автор пропонує здійснювати дослідження теми.

Взаємовідносинам радянської України і більшовицького центру та, як це зазначалося в історичних працях радянської доби, аналізу перебігу «добровільного» входження «незалежної» до того радянської України у склад «держави нового типу» (СРСР), присвячено чимало досліджень у радянській історіографії – як загальносоюзній, так і українській. У багатьох працях увага приділялась значенню економічних чинників при створенні СРСР². Завдяки нагромадженню фактичному матеріалу ці дослідження мають певну наукову цінність і сьогодні. Однак усім цим працям притаманні вади концептуального плану, що були зумовлені причинами ідеологічно-пропагандистського характеру, а саме *виклад матеріалу суто під кутом зору радянського центру, зосередження уваги на формі, а не на змісті національної політики, ігнорування ряду ключових проблем економічних і політичних відносин*.

Причиною була повна підпорядкованість історичної науки політичним впливам. Оцінка дій владних структур і, зокрема, економічних відносин між більшовицьким центром та радянською Україною в історіографії часів СРСР визначалася не вивченням реального становища, а ідеологічними настановами, що давалися «згори».

Проте і у працях радянської доби, особливо в період зміни владних еліт, часом з'являлися факти, які свідчили про ігнорування українських економічних потреб більшовицьким центром. І хоча вони були ідеологічно «забарвлені» відповідними коментарями, а, відтак, не впадали в око цензорів, усе-таки при уважному читанні таких праць іноді впливають протилежні тогочасним ідеологічним засадам висновки.

Якщо інформативна насиченість деяких праць радянського періоду була досить ґрунтовною, то проблема із «заселенням» історії дійовими особами відчувалася надто гостро. Аналізуючи цю проблему, знаний український історик В.Сарбей на засіданні круглого столу «Актуальні проблеми історичної науки і сучасність» (березень 1988 р.) підкреслював, що науковці втратили інтерес до пошуку нових імен, адже їх уведення в науковий обіг слід було ідеологічно обґрунтувати, а для цього конче необхідно довести лояльність кожного діяча комуністичній ідеології³. Тож діяльність небажаних для влади осіб, як і ті факти та явища, що не вписувалися у визначену концепцію, приховувалися від широкого загалу. Так з'являлися «білі плями» історії. Варто додати, що навіть у 1988–1991 рр., коли активізувалося вивчення замовчуваних раніше сторінок вітчизняної історії, у концептуальних підходах до дослідження періоду 1917–1925 рр. мало що змінилося. За винятком введення у науковий обіг імен репресованих у другій половині 1930-х рр. діячів ВКП(б), схема радянської історії цих років залишалася без змін. Пояснення цьому було просте – майже весь цей період визнаним керівником більшовиків був В.Ленін, який навіть у пізньоперебудовчий час залишався поза критикою. Розвінчувати дозволялося лише «деформації» соціалізму сталінсько-брежневських часів.

Подібних ідеологічних упереджень, як і цензурних обмежень, не існувало у середовищі української неарадянської (діаспорної) історіографії. Однак брак джерельної бази поряд з абсолютним домінуванням при дослідженні періоду 1917–1925 рр. насамперед проблематики національно-визвольного руху не давали змоги детально і неупереджено аналізувати розглядувані нами питання. У працях, де висвітлювалася тема економічних взаємин, відсутність жорстко детермінованого «марксистсько-ленінського» підходу дозволила історикам (перш за все це стосується праць Б.Винара⁴) зробити цікаві спостереження. Однак у зарубіжній історіографії недостатньо уваги приділялося впливу керівних діячів радянської України на визначення політики Кремля. Весь компартійно-радянський апарат УСРР часом розглядався як знаряддя «колонізаційної» або централізаторської політики. Інакше кажучи, діаспорну історіографію з радянською єднало ігнорування керівництва радянської України як суб'єкта владної політики. Такий підхід заважав усебічному аналізу тогочасної ситуації.

При вивченні періоду 1917–1921 рр. є труднощі зі статистичними даними, що відіграють роль основних джерел при аналізі економічної ситуації у мирний час. Узагальнених даних за цей період не існує, що визнавалось і у працях радянських дослідників⁵. Варто підкреслити, однак, що відсутність цілісних даних була спричинена насамперед структурою і способами фінансування господарських потреб у ті роки. Бюджет натуралізувався й основними його джерелами до запровадження нової економічної політики, як зауважував у середині 1920-х рр. нарком фінансів СРСР Г.Сокольников, були: «1) ресурси селянського господарства, що надходили як натуральний платіж (хлібом, м'ясом, маслом та іншою продукцією сільського господарства); 2) продукція промисловості у

порядку нееквівалентного її здавання, тобто поступового проїдання основного капіталу промисловості та транспорту; 3) запаси та резерви, що залишилися від дореволюційного періоду»⁶. Перерозподіл доходів здійснювався за допомогою грошової емісії, яка вважалася одним із засобів боротьби з буржуазією. Виявити, як у цьому та йому подібних перерозподілах коштів враховувалися потреби України і як ставилися до таких дій Кремля керівники УСРР, і є завданням дослідників цієї тематики. Джерел для цього цілком достатньо.

Після здобуття незалежності увага українських істориків зосередилася на раніше заборонених темах, пов'язаних у межах 1917–1925 рр. передусім з українською національною державністю або соціально-економічною та національно-культурною політикою на території України. Ставлення більшовицького центру до УСРР та аналіз місця і ролі економічних чинників залишалися поза пильною увагою науковців. Виходячи з предмету своїх досліджень, а також ідучи у фарватері радянських (з часів Й.Сталіна) уявлень про складові частини *національної політики*, українські історики часом ототожнювали поняття «українізація» (коренізація) і «національна політика». При цьому аналізувалася передусім кадрова, мовна та культурно-освітня політика серед українців чи представників інших національних меншин на території радянської України.

Повністю вийшов з ужитку інший, досить поширений до кінця 1920-х рр. і, можливо, термінологічно більш правильний з огляду на наявність української державності в ті часи, зміст цієї дефініції, що стосувався взаємовідносин союзних та республіканських органів. Приміром, 26 лютого 1929 р. президія ЦКК ВКП(б) ініціювала перевірку здійснення *національної політики в Україні*⁷. Серед результатів перевірки першим і головним із трьох заявлених її напрямків (поряд з українізацією та політикою щодо національних меншин) став аналіз взаємин центральних і республіканських органів влади, передусім у господарській площині⁸. Цей аспект національної політики досі не був предметом самостійного аналізу, попри те, що він дуже важливий. Саме через це ми звертаємо пильну увагу передусім на ставлення більшовицького центру до України як єдиного цілого, а не на вирішення національного питання керівництвом України у власній республіці.

Використання терміну «*національна політика*» вимагає додаткових пояснень. Слід розмежовувати поняття «*етнос*» і «*нація*». Ми розглядаємо термін «національна політика» як похідний від поняття *нації (політично, державно організований народ)*, яким, без сумніву, навіть із формального погляду був український народ у досліджуваній період. Власне кажучи, нижня хронологічна межа (1917 р.) розпочинається саме від часу першої спроби більшовиків «політично, державно організувати український народ» – нехай навіть ця спроба була нав'язана більшовикам національно-визвольним рухом і мала за мету підпорядкувати цей рух собі. Звичайно, у цього терміна є й етнічне «наповнення». Однак автор вважає, що питання національно-культурної політики серед представників різних етносів УСРР не мають бути предметом аналізу при вивченні *національної політики Кремля щодо радянської України* і, зокрема, економічних аспектів цієї політики. Причиною цього є насамперед та обставина, що протягом досліджуваного періоду така етнонаціональна політика була прерогативою керівництва УСРР, а не Кремля (з волі самого Кремля).

Слід також зауважити, що про міждержавні відносини, тобто про стосунки між *незалежними* державами радянського типу, ані в 1917 р., ані пізніше говорити не доводиться. Створена В.Ленінін компартійно-радянська держава передбачала зосередження реальних важелів влади в єдиному центрі. Інакше кажучи, враховуючи назване вище визначення нації, під терміном «*національна політика*» (у ставленні Кремля до України) слід розуміти *політику керівництва багатонаціональної держави стосовно тих націй, які зорганізо-*

вані політично і державно на її території. Тобто, ітиметься про політику більшовицького центру щодо України як цілісного державного утворення та ставлення керівних кіл УСРР до дій Кремля, аналіз їхнього бачення місця та значення України в єдиній радянській державі.

Відтак, одним із ключових у дослідженні теми стає словосполучення «*взаємовідносини центру із керівництвом УСРР*». Його застосування допомагає підкреслити, що компартійно-радянське керівництво України було активним, а не пасивним агентом впливу при здійсненні національної політики, або, іншими словами, було суб'єктом владної політики. З огляду на те, під яким кутом зору ці взаємовідносини пропонуються до аналізу, варто приділити увагу впливу економічних чинників на позицію українських керівників. Ітиметься, звичайно, і про факти та причини врахування чи ігнорування вождями більшовиків потреб УСРР. Адже далеко не з усіма пропозиціями керівництва радянської України Кремль погоджувався, і саме за московськими урядовцями залишалося останнє слово в ухваленні рішень у тій чи іншій спірній ситуації.

Оскільки суперечності у взаєминах, безумовно, існували, то є потреба проаналізувати, чим вони були викликані. Насамперед слід виявити чинники, під впливом яких у надісланого до УСРР із Москви республіканського керівництва змінювалося ставлення до місця і ролі радянської України у відносинах із Кремлем. Іншими словами – коли й під впливом яких обставин для цих діячів Україна ставала не лише об'єктом, а й суб'єктом політики, і у визначенні своїх кроків вони починали керуватися не тільки директивами Кремля, а й українськими інтересами. Наприклад, неможливо не помітити різниці (а, відтак, важливо з'ясувати обставини) у позиції Х.Раковського у різні роки. Щойно призначений на початку 1919 р. керівником радянського уряду України, він тоді наголошував: «Тимчасовий робітничо-селянський уряд України створено за постановою ЦК РКП, він є його органом і беззастережно проводить усі розпорядження та постанови ЦК РКП»⁹. А вже у 1922–1923 рр. Х.Раковський відстоював економічні інтереси України перед центром, добиваючись збільшення фінансування для УСРР і врешті завадив здійсненню плану «автономізації» республік. Це не кажучи про його нереалізовані наміри, які теж мали вплив на процес ухвалення рішень у Кремлі!

Особливу увагу варто приділити терміну «*централізація*». Аналізуючи ступінь централізації господарського життя підконтрольної більшовикам держави й, зокрема, місце та роль УСРР у системі економічних відносин, не слід зосереджуватись на тому, наскільки всеохоплюючим був контроль Кремля над економікою радянської України. Не таємниця, що у ті буремні роки, особливо у 1917–1920 рр., найчастіше реальна влада належала саме місцевим керівникам, які досить часто ухвалювали рішення самостійно, не повністю враховуючи побажання вищих радянських органів влади. Це вже пізніше ради стануть важливою ланкою компартійної диктатури. У згаданий же період має йтися насамперед про ті права, про той ступінь самостійності керівництва УСРР в ухваленні господарських рішень та у спрямуванні фінансових потоків, який визнавався Кремлем чи який був реальністю в радянській Україні. Таким чином, протилежним за змістом терміну (економічна) «*централізація*» у дослідженні даної теми автор бачить словосполучення «*господарська самостійність*» радянської України. Необхідно підкреслити, що лише за наявності такої господарської самостійності, при реальному, а не декларативному врахуванні інтересів України як єдиного цілого можна говорити про більш чи менш реальну автономію або навіть незалежність УСРР. І таке розуміння лише підкріплює те величезне значення, якого надавав господарським питанням при ухваленні політичних рішень В.Ленін.

При вживанні терміна «*централізація*» також не слід зосереджувати увагу на вивченні сфери повноважень місцевих (губернських, повітових, районних, ок-

ружних) органів влади чи їх підзвітності вищим органам. Не стосується цей термін і ступеня контролюваності Кремлем українського суспільства. В умовах громадянської війни та національно-визвольних змагань, в умовах неусталеності самої радянської форми влади про цілісний контроль над Україною навіть після повного опанування території говорити, звичайно, не можна. Такого роду «неохоплення владою» було характерним явищем не лише для України як державного утворення, а й для усіх більш-менш віддалених від Москви регіонів самої Російської Федерації. Однак із тимчасової відсутності жорсткої, централізованої вертикалі влади не впливає теза про відсутність господарської єдності, або, іншими словами, не впливає *визнання права на господарську самостійність* тих чи інших територій, без чого декларація про визнання незалежності перетворюється на порожнє гасло, що мало суто пропагандистське значення.

Із понятійним апаратом стосовно радянського періоду історії не все гаразд. На наш погляд, це викликано передусім явною невідповідністю термінології часів СРСР реальному наповненню вживаних дефініцій. Термінологічний апарат у ті часи був заідеологізований і нерідко мав не змістовний, а емоційний характер. Чимало тогочасних кліше побутують і донині. Тому, наскільки це можливо, варто вживати незаангажовані в радянську добу терміни. Якщо користуватися традиційним понятійним апаратом, то централізованість владної вертикалі доведеться пояснювати «диктатурою пролетаріату у формі радянської влади»¹⁰, а перебування реальних важелів влади в руках компартійних структур обґрунтовувати тим, що, як висловлювався Л.Троцький, «з партії державу отримати можна, а з держави партію – ніяк»¹¹.

Прикладом такого заідеологізованого поняття, яким не варто користуватися при дослідженні теми, є, здавалося б, термінологічно пов'язана з «національною політикою», «централізацією», «взаємовідносинами з центром» дефініція «*колонія*», яка, на думку частини істориків, насамперед представників української діаспори, відображає становище України у підвладній більшовикам державі¹². Відмову від використання цього терміна та похідних понять («*колоніальна політика*», «*колоніальне становище*» тощо) обґрунтовуємо рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників. При характеристиці становища України у СРСР сам термін «колонія» у діаспорній та пострадянській українській історіографії, подібно до критичної оцінки діяльності «імперіалістичних держав» у працях радянської доби, уживається винятково із негативним підтекстом. Подібне трактування терміна «колонія» є неповним і не відбиває його змісту. У таких працях ігнорується та обставина, що у «класичному вигляді» (тобто у колоніальній імперії) між метрополією і колонією існували такі відносини, за яких більш розвинута метрополія не лише «викачувала» ресурси з колонії (від чого, до речі, мали користь не тільки правителі метрополії, а й усе її населення), але й певним чином організовувала та підносила на більш високий щабель розвитку її економіку. З огляду на це, варта уваги думка російського письменника А.Чехова, який із приводу критики росіянами англійського колоніалізму в Гонконгу писав, що британці, можливо, і експлуатують місцеві народи, але навзаєм дають їм різні блага, тоді, як росіяни «теж експлуатують, але що дають натомість?»¹³. Слід також наголосити, що й російське населення не мало від цього матеріального зиску.

У Кремлі на Україну як на колонію ніхто не дивився хоча б через категоричне несприйняття її національної окремішності. Для більшості кремлівських діячів Україна була «півднем Росії», а не «колонією». Тим більше не можна говорити про ставлення до України як до «колонії» з боку тих небагатьох більшовицьких керманівців, які тією чи іншою мірою справді визнавали за Україною право на національну «окремішність». Підкреслимо: СРСР був етнократичною,

а не колоніальною імперією. Урахування національних чинників у політиці Кремля диктувалося передусім модернізаційними потребами.

Стосунки між Кремлем та Україною не вкладаються у формат взаємин між метрополією та колонією також і за іншими ознаками. Заслугує на увагу заперечення проти вживання цього терміна, висловлене С.Кульчицьким: «Протиставлення «метрополія – колонія» властиве для суспільств, які розвиваються нормально, тобто для цивілізацій із неконцентрованою приватною власністю на засоби виробництва. Тим часом, керманічі СРСР стали власниками всіх засобів виробництва після їх одержавлення в різних формах. Вони враховували національний чинник у своїй внутрішній політиці, навіть побудували країну на засадах етнократизму з «титульними» націями кількох рівнів, але між центром і периферією (безвідносно до того, була чи не була периферія національною) не виникало відносин, властивих відносинам між метрополією і колоніями»¹⁴.

Унаслідок централізованої структури самої більшовицької партії ставлення Кремля до України та її керівництва формувалося на основі відносин «центр – субцентр влади», а не «метрополія – колонія». Остаточо перекреслює можливість вживання «колоніальної» термінології той факт, що, на відміну від корінних мешканців традиційних колоній, у радянській державі не існувало перепон у кар'єрному зростанні для вихідців із національних республік, у тому числі й з України. Більше того, із початком політики коренізації навіть створювалися пільгові умови для такого зростання. І та обставина, що кар'єрне зростання етнічних українців було можливим лише за чітко вираженого нег'ативного ставлення до так званого «українського націоналізму» не заперечує недоцільності вживання терміна «колонія» щодо України.

Не є загально визнаним в історіографії і поняття «*Кремль*». Для визначення більшовицької верхівки, що з певних політичних причин декларувала наявність незалежних держав на підвладній їй території дефініції на кшталт «керівництво «неоформленої федерації»»¹⁵, яку вживав, приміром, Л.Троцький, слід усе-таки вважати недоречними. Тому у дослідженні і вживається поняття «Кремль», яке є умовною збіркою назвою верхівки нової влади, від якої залежало ухвалення рішень. Синонімами «Кремля» є такі дефініції, як «більшовицький центр», «вищі компартійно-радянські органи влади», «керівництво РКП(б)» тощо. Уживання цих термінів допомагає підкреслити ту обставину, що головним центром ухвалення політичних рішень були керівні компартійні органи, своєю чергою надзвичайно тісно пов'язані з радянськими органами влади. Однак навіть порівняно з названими понятійними синонімами термін «Кремль» видається більш адекватним, оскільки існували суперечності поміж представниками, приміром, «керівництва РКП(б)», які представляли ЦК РКП(б) у національних республіках (наприклад, Х.Раковський) із тими членами керівних ланок, чийм безпосереднім місцем роботи був історичний центр Москви.

Ще одним синонімом «Кремля», особливо якщо брати до уваги тогочасні настрої українського керівництва, можна вважати поняття «Москва». Приміром, на початку квітня 1918 р. у телеграмі до М.Скрипника В.Затонський писав: «Надсилаю вам додаткові міркування і заперечення проти політики Москви»¹⁶. Однак цей термін, якщо можна так висловитись, занадто «національний», тоді, як автор намагається підкреслити насамперед компартійний характер централізму, що народжувався.

Для початкового періоду владарювання більшовиків в Україні (грудень 1917 – квітень 1918 рр.) слід визнати за доцільне при означенні формально на той час більшовицько-лівоесерівського керівного центру вживати термін «Раднарком». Це зумовлено рядом обставин. По-перше, керівний центр нової влади на перших порах розташовувався у Петрограді, а не в Москві. По-друге, у той час в Україні не було Раднаркому – радянський уряд називався Народним сек-

ретаріатом. І, по-третє, із кінця 1917 р. та в перші місяці 1918 р. більшовицьке керівництво лише починало створювати власну владну вертикаль, відтак і більш-менш усталених форм ще не існувало. Іншими словами – більшовицьке керівництво ще не було тим централізаторським «Кремлем», на який воно перетворилося у наступні роки.

Декларативне проголошення «незалежних» національних держав радянського типу було потрібне більшовикам для створення сприятливої для своєї влади політичної атмосфери на цих територіях. Ще до жовтневого перевороту радикальні (не лише для російського суспільства, а частково навіть для українського) національні гасла більшовицького *керівництва* (підкреслено, оскільки більшовики на місцях, зокрема в київській організації РСДРП(б), часом були, м'яко кажучи, менш лояльними до національних вимог українців) сприяли тому, що РСДРП(б) не лише не викликала неприйняття широких верств прихильників національного визволення України, але й користувалася певною підтримкою серед них. Про це за свіжими враженнями від подій писав В.Шахрай (під псевдонімом «Скоровстанський», навіяним прізвиськом гетьмана П.Скоропадського): «Українські маси зрозуміли це (боротьбу більшовиків проти заборон українського національного руху – Г.Є.) так, як і можуть зрозуміти це маси, що більшовики (а це російська партія, оскільки в нас, українців, більшовиків немає – говорили українці) щирі друзі України, які не стануть на шляху нашого національного визволення, а цього національного визволення й бути не може без права націй на самовизначення аж до відокремлення. Як кажуть самі більшовики»¹⁷. Відверто знехтувати подібними очікуваннями більшовицьке керівництво, звичайно, не могло.

Зважаючи на силу національних прагнень українців, а також власні гасла на кшталт права націй на самовизначення й ті очікування, що склалися наприкінці 1917 р., більшовицьке керівництво після захоплення влади було змушене піти шляхом сприяння національній державності. Тому й з'явилася радянська Україна – певний сурогат національної державності, де реальне керівництво залишалося за єдиним компартійним центром. Слушною є думка, висловлена з цього приводу С.Кульчицьким: «Ленінська національна політика відпрацьовувалася і випробовувалася на Україні. Спочатку «незалежна» радянська Україна була створена з тактичних міркувань – тільки щоб полегшити поглинання УНР»¹⁸. Зауважмо, що зовнішні форми української радянської державності змінювалися протягом досліджуваного періоду. Це цілком зрозуміло, оскільки йшлося про пошук оптимального варіанта.

Найбільш адекватно відобразити тему національної політики Кремля щодо України, як і загалом історії нашої країни першої половини ХХ ст., допоможе концепція модернізації, під якою слід розуміти об'єктивно назрілу необхідність такої перебудови суспільних відносин, яка б дала змогу в найкоротший строк здійснити перехід від аграрного до індустріального суспільства. На доконечній потребі такого переходу образно наголосив Е.Гелнер: «Людство неперворотно стало на шлях індустріального суспільства, виробнича система якого базується на постійному розвитку науки і технології. Лише це суспільство здатне забезпечити життєдіяльність нинішнього і майбутнього населення планети, гарантувати той життєвий рівень, який зараз вважається нормальним. Аграрне суспільство вже не розглядається як варіант, оскільки повернення до нього прирікає переважну більшість населення на голодну смерть, не кажучи вже про жахливі, неімовірні злидні для меншості, яка виживе»¹⁹.

Усвідомлення невідворотності переходу до індустріального суспільства було характерним для багатьох політичних сил початку ХХ ст. Для партій марксистського штибу подібне модернізаційне спрямування взагалі було домінантним хоча б тому, що формальною їх опорою був робітничий клас і саме з його

збільшенням пов'язувалася перемога комуністичних/соціалістичних ідей. Нагальна потреба модернізації та особливе значення України для успішного її перебігу в Росії стали визначальними факторами при формуванні політики Кремля щодо радянської України. Відтак, щоб картина тих подій була зрозумілою, варто зупинитися на особливостях модернізації в Україні.

Модернізаційні процеси на українських землях розпочалися ще за Російської імперії. Але не були і навіть не могли бути завершеними. Нелегкий процес створення індустріального суспільства був значно ускладнений «навздогінністю» модернізаційних процесів, зумовленою стрімким економічним розвитком країн Заходу в XIX – на початку XX ст. Щоб успішно конкурувати з провідними країнами світу, російській владній еліті необхідно було здійснити прискорену модернізацію. А це означало, що поряд із потребою кардинальної перебудови виробничих відносин конче необхідним стало реформування політичної системи, вироблення нових принципів розвитку освіти та культури, створення нового формату взаємовідносин церкви і держави тощо. Найскладнішим у багатонаціональній Російській імперії в умовах модернізації було національне питання.

Необхідно підкреслити безпосередній взаємозв'язок між усіма складовими модернізаційного процесу – перехід до індустріального суспільства не міг бути успішним у разі змін в одній сфері суспільних відносин і консервації – в інших. Це підкреслює російський дослідник С.Каспе: «Про модернізацію у власному розумінні цього слова можна говорити лише тоді, коли процеси, що розвиваються у різних секторах соціальної реальності, набувають взаємно кумулятивного ефекту, підсилюючи дію одне одного, призводячи до тотального перетворення всіх форм соціальності та надаючи йому незворотності»²⁰.

Царизм виявився нездатним гідно відповісти на виклики часу. Окрім спроб не допустити змін у політичному устрої та національній політиці, уряди початку XX ст., незважаючи на всі свої проросійські гасла, при визначенні методів реформування села припустилися ключової помилки – перетворення здійснювалися не на російських національних (колективістських), а, радше, на українських (індивідуалістичних) засадах. Слушним видається зауваження російського вченого Ю.Васильєва, який, указуючи на примусовий характер столипінського переходу до індивідуального землекористування, наголошував на неможливості створити ефективну систему господарювання при насильницькій, антагоністичній усталеним звичаям зміні форм землекористування²¹. Водночас у цьому випадку, як і взагалі в російській історичній науці, не аналізуються різниці між українцями та росіянами у сприйнятті столипінської реформи.

Варто підкреслити, що більшовицька партія ще до революції у своїх програмних засадах активно пропагувала, хоча й під іншими назвами, цінності міського суспільства. Її керівництво усвідомлювало потребу максимально можливого врахування названих вище особливостей модернізаційних процесів для вдалого здійснення поставлених завдань. Водночас, як зауважив російський науковець В.Красильщиков, радянська модернізація була у суті своїй імперською, оскільки її основним завданням стало оновлення заради збереження імперії²². На його думку, така модернізація ніколи не мала за мету покращення життєвого рівня населення, надання широкому суспільному загалу власності і навіть не прагнула до збагачення керівної верхівки. Якщо під час модернізації щось подібне мало місце, то це ставало лише побічним результатом перетворень. Основним завданням імперської модернізації було створення потужного військово-промислового комплексу.

Імперській модернізації (в тому числі і радянського зразка) для успіху потрібні були дві основні складові – матеріальні ресурси і певна підтримка з боку широких верств населення та усвідомлення ними необхідності змін. Неминучість і необхідність перетворень широким верствам населення допомогли

усвідомити події Першої світової війни, які водночас сприяли посиленню національної самосвідомості. Керівники більшовиків розуміли значення величезного і дуже необхідного для успіху власних модернізаційних починань потенціалу України – сільськогосподарського (кошти), сировинного (перш за все, вугілля і метал) і людського. Саме це й визначало політику Кремля стосовно України. Вага України значно зросла після провалу більшовицького проекту «світової революції».

Хоча потреба у модернізації була нагальною, це аж ніяк не означало, що у керівної верхівки не було можливості вибрати методи її здійснення. Не викликає сумніву теза про те, що, за влучним висловом німецького дослідника Ш.Плаггенборга, «суспільні структури не є абсолютно визначальними, а люди не є лише маріонетками в них»²³. Іншими словами – та чи інша політика не була жорстко детермінована різного роду обставинами, а значною мірою залежала від тих осіб, які були при владі. Правильність такого погляду підтвердила радянська дійсність, в якій за надцентралізованої структури більшовицької партії воля вождя, особливо коли він був таким в очах членів партії, ставала непохитним дороговказом для дій у тому чи іншому напрямку. Навіть якщо об'єктивно після виконання цих рішень економічна та політична ситуація погіршувалася.

Вибір більшовицьких керівників за деякими параметрами виявився цілком протилежним вибору царського уряду. Чи не єдиним досягненням передвоєнної Росії, яке більшовики визнавали і збиралися надалі розвивати, було зростання промислового виробництва, що свідчило про високий ступінь розвитку модернізаційних процесів у цій сфері. Більшовицький підхід в інших сферах суттєво відрізнявся. Від самого початку вони не бачили місця в подальших своїх реформах для приватного землеволодіння та приватної власності на засоби виробництва, по-іншому дивилися на роль фінансової системи. Водночас більшовицькі керівники добре усвідомлювали ряд ключових проблем, передусім важливість національно-культурних та освітніх важелів як для завоювання підтримки серед населення, так і при безпосередньому здійсненні модернізаційних процесів. Щодо усвідомлення потреби ліквідувати дореволюційну становість суспільства, то це взагалі було однією з основних програмних засад більшовицької партії. До того ж, це давало змогу ефективно використовувати у реформуванні суспільства енергію народних мас.

Стосовно досліджуваного періоду може виникнути питання: про яку, власне кажучи, модернізацію у значенні переходу до індустріального суспільства, може йтися, якщо в 1917–1925 рр. не було капіталовкладень у нові підприємства, а в перші роки визначеного періоду взагалі тривала війна і про збільшення промислового виробництва годі було думати? Відповідь впливає із розуміння модернізації як усебічного процесу. Справді, наслідком Першої світової й, особливо, громадянської воєн стало суттєве зниження рівня промислового виробництва. Водночас скупчення величезної кількості людей на фронтах сприяло значному підвищенню рівня усвідомлення потреби модернізаційних змін серед широких верств населення. Були здійснені кроки щодо ліквідації неписьменності, влада різними своїми діями здобула авторитет серед населення та відкрила клапани для виходу енергії народних мас. Урешті, ухвалений компартійно-радянським керівництвом наприкінці 1920 р. «план ГОЕЛРО» лише підтвердив більшовицьке бачення подальшого розвитку країни, яке полягало у прискоренні модернізаційних процесів із метою якомога швидшого переходу до індустріального суспільства, причому, як показали подальші події – на новій виробничій базі.

Події кінця 1917–1919 рр., коли подібних планів презентовано ще не було, теж не заперечують «модернізаційного» бачення більшовицькими керівниками розвитку країни. Відмінність полягала лише в тому, що можливість побудови такого модернізованого суспільства у ці роки вони вбачали у світовому мас-

штабі. В економічній сфері під цим насамперед розумілося створення єдиного господарського комплексу Західної Європи та Росії.

Увесь цей час відбувався процес «підгинки» відсталих за царату складових модернізаційного процесу з тим, щоб після певного ступеня їх вирівнювання досягти кумулятивного ефекту і створити якомога більше можливостей для модернізаційного «стрибка». Зверталася значна увага на вимоги народних мас, на чому свого часу неодноразово наголошував В.Ленін. Важко не погодитися із думкою російського вченого О.Ахієзера про секрети успіху більшовиків. Він пише: «Найбільший секрет більшовизму полягає у тому, що більшовики, після того як вони стали керівною партією, вихоплюють із навколишньої дійсності і перетворюють у визначальні для себе різноманітні, а практично будь-які, а отже, і взаємовиключні ідеї, якщо вони забезпечують збереження державної влади»²⁴. Тобто, урахування настроїв народних мас було не метою діяльності, а засобом впливу на суспільство. Тож більшовицький провід у своїх діях керувався не побажаннями мас, а враховував ці настрої при плануванні власних дій і при виконанні власної програми. За фразами про «інтернаціональну природу» більшовизму, ідеями універсальності і передбачуваності історичного процесу (класова боротьба, неминучість і закономірність комунізму), по суті, приховувалося бачення більшовиками подальшого перебігу модернізаційних процесів як єдиного (уніфікованого) для всіх народів. Цілком логічно, що таке бачення найбільше відповідало національно-російським особливостям соціально-економічного розвитку. Інакше, мабуть, і бути не могло, оскільки саме російський народ був державотворчим як у Російській імперії, так і у СРСР.

У виборі форм розвитку радянської держави, а, відтак, і статусу УСРР та взаємостосунків між союзним і республіканським керівництвом, вирішальне значення мали все-таки більшовицькі плановики. Тому увага дослідників має бути спрямована на аналіз концепцій, задумів, уявлень представників керівних кіл, причому насамперед – керівництва радянської України, тобто тієї частини більшовицьких плановиків, на яку мали вплив не лише національно-російські, а й національно-українські чинники. При вивченні теми потрібно опиратися на «погляд згори», що, утім, зовсім не означає нехтування «історією знизу». Однак «історія знизу» у цьому випадку виступатиме не як основний об'єкт дослідження, а як чинник впливу на зміну позицій «верхів».

Для розуміння взаємин між радянською Україною та Кремлем особливо важливим є аналіз настроїв українського компартійного керівництва. Це, своєю чергою, викликає потребу щільніше «заселити» досліджуваний період впливовими особами. Х.Раковський, Артем (Ф.Сергєєв), М.Скрипник, В.Затонський, Е.Лугановський, А.Бубнов, Г.П'ятаков, Е.Квірінг, В.Шахрай, В.Ауссем, Г.Лапчинський, П.Попов, А.Приходько, М.Полоз, А.Йоффе, Д.Мануїльський, В.Чубар, Г.Гринько поряд із недостатньо відомими економістами Держплану та уряду – усі вони мали вагомий вплив на ухвалення тих чи інших рішень. Саме через їх руки, чи з їхньої ініціативи ухвалювалися постанови із вимогами підвищення фінансування України з боку загального радянського бюджету; саме вони відстоювали господарську єдність України на початку 1920-х рр.; саме вони складали чи візували плани розвитку української економіки тощо.

Далеко не всіх із зазначених діячів можна віднести до тих, хто відстоював українські інтереси. Однак навіть аналіз поглядів і дій наявних серед них представників націонал-комуністів (за винятком, хіба що, П.Попова) змушує констатувати: незважаючи на їх сприяння розвитку української мови та культури, підкреслення ними окремішності українців, відстоювання економічних інтересів України як єдиного цілого, вони своєю діяльністю значною мірою сприяли російщенню України.

Коротко обґрунтую цю, на перший погляд, нелогічну думку. Українські націонал-комуністи, як і більшовики загалом, були непримиренними супротивни-

ками приватної власності, а, відтак, заперечували розвиток такого типу товарного сільського господарства на селі, яке відповідало соціально-психологічним і соціально-економічним основам буття українського народу. Висловлюючись сучасною термінологією, можна сказати так: при усвідомленні відмінності українців від росіян вони не вбачали необхідності формування української моделі переходу до індустріального суспільства. У перспективі націонал-комуністи з їх захистом національно-культурних і державних прав України та властивим їм нехтуванням соціально-економічними традиціями українського народу заважали б успішній реалізації як імперського, так і національного українського проекту державотворення. Їх прагнення не могли бути реалізовані на практиці.

Подібна хиба була характерною і для прихильників соціалістичних українських партій доби національно-визвольних змагань та української інтелігенції загалом, яка, за словами діаспорного історика і громадського діяча К.Кононенка, не зрозуміла, що «ідея власності на землю не тільки не була чужа селянству, а, навпаки, творила основу його господарського мислення»²⁵. У результаті не було створено своєї, відмінної від російської, соціально-політичної концепції²⁶. Іншими словами, П.Століпін із його симпатією до індивідуального землекористування значно більше сприяв розвитку економічної організації українців, аніж місцеві націонал-комуністи.

Відстоювання керівниками УСРР економічних прав республіки як державного утворення з одночасним нехтуванням властивими українському народові соціально-економічними особливостями зіграло злий жарт із самими прихильниками націонал-комунізму в лавах КП(б)У. Наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. шляхом колективізації, голодомору та репресій в Україні було значною мірою подолано паростки українського наповнення радянської державності. Водночас Кремль відмовився навіть від тих мізерних (найменших порівняно з іншими напрямками розвитку суспільства) поступок українським органам влади в економічній сфері, які були виборені в попередні роки. Щоб подібних сумнівів не виникло надалі, у 1930-х рр. репресували всіх тих, кого можна було запідозрити у відстоюванні українських інтересів у минулому, а, відтак, і у можливості повторення таких дій у майбутньому. Оскільки ці діячі свого часу не наполягали на відстоюванні соціально-економічних засад, властивих українському народу, то після упокорення українців голодом уже нікому було підтримувати самих націонал-комуністів. Мова й освіта, хоча й багато важать, але не вирішують усього.

Та незважаючи на всю фіктивність (чи завдяки їй?), частину формальних прав України як державного утворення було збережено після репресій 1930-х рр. і навіть розширено після Другої світової війни. Здавалося б, фізичне знищення тих діячів, які вибороли та розвивали ці права, поряд із масовою комуністичною пропагандою унеможливили наповнення їх реальним змістом. Однак усе врахувати прихильники російського централізму не змогли. «Номінальна державність Української РСР, – зауважував І.Лисяк-Рудницький, – кажучи мовою сучасної політичної реальності, є абсолютним міфом, створеним задля вигоди правителів. Але міф, який увійшов у свідомість народу, є прихованою силою. Хитрі маніпулятори можуть в один день опинитись у становищі чарівника, нездатного впоратися з духом, якого сам викликав»²⁷. Саме це і сталося в останні роки існування СРСР. Унаслідок послаблення компартійної диктатури виховані вже під впливом комуністичної пропаганди українці захотіли наповнити реальним змістом виборені на початку 1920-х рр. і зафіксовані на папері права. Радянська Україна стала незалежною. Тож сучасним дослідникам варто більше уваги приділяти діяльності тих осіб, які відстояли перед Кремлем конституційні права України у перші роки існування УСРР.

¹ Лисяк-Рудницький І. Природа української радянської державності // Його ж. Історичні есе: У 2 т. – Т.2. – К., 1994. – С.458.

- ² Див., напр.: *Терещенко Ю.И.* Великий Октябрь и становление социалистической экономики на Украине. Очерк истории экономической политики (1917–1920). – К., 1986; *Сахаев В.Г.* Роль державного бюджету в економічній співдружності радянських народів. – К., 1973; *Воробьев Ю.Ф.* Выравнивание уровней экономического развития союзных республик. – Москва, 1965; *Куліченко М.І.* Комуністична партія України в боротьбі за утворення СРСР. – К., 1962; *Якубовская С.И.* Строительство Союзного Советского социалистического государства в 1922–1925 гг. – Москва, 1960; *Златопольский Д.Л.* Образование и развитие СССР как союзного государства. – Москва, 1954; *Курицын В.М.* Государственное сотрудничество между Украинской ССР и РСФСР в 1917–1922 гг. – Москва, 1947; *Якубовская С.И.* Объединительное движение за образование СССР (1917–1922) – Москва, 1947.
- ³ Исторична наука і сучасність (Матеріали круглого столу) // Укр. іст. журн. – 1988. – №8. – С.82.
- ⁴ *Винар Б.* Економічний колоніалізм в Україні. – Париж, 1958; або у кн.: *Економічний колоніалізм в Україні та інші праці.* – Нью-Йорк; Л.; Париж, 2005. – С.13–142; *Його ж.* До питання українсько-російських економічних взаємин // *Розбудова держави.* – 1957. – Ч.21 (березень – квітень). – С.19–33; або у кн.: *Економічний колоніалізм в Україні та інші праці.* – С.437–457.
- ⁵ *Терещенко Ю.И.* Указ. соч. – С.117.
- ⁶ Цит. за: *Ветошкин М.* Основные этапы развития бюджетно-финансовой системы // *Бюджетная система СССР: Сборник общесоюзного законодательства.* – Москва, 1933. – С.2.
- ⁷ Государственный архив Российской Федерации. – Ф.374. – Оп.27. – Д.748. – Л.17.
- ⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2631. – Арк.1–20.
- ⁹ Цит. за: *Кульчицький С.В.* Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). – К., 1996. – С.76.
- ¹⁰ *Куліченко М.І.* Комуністична партія України в боротьбі за утворення СРСР. – С.35.
- ¹¹ *Троцкий Л.* Задачи XII съезда РКП. – Москва, 1923. – С.31.
- ¹² Див., напр.: *Винар Б.* Економічний колоніалізм в Україні та інші праці. – Нью-Йорк; Л.; Париж, 2005.
- ¹³ Цит. за: *Конквест Р.* Роздуми над сплюндрованим сторіччям. – К., 2003. – С.295.
- ¹⁴ Див.: *Великий голод в Україні 1932–1933 років: У IV томах.* – Т.1. – К., 2008. – С.59.
- ¹⁵ *Троцкий Л.* Задачи XII съезда РКП. – М., 1923. – С.10.
- ¹⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.7 в. – Арк.82.
- ¹⁷ *Скоростанский В.* Революция на Украине. – Саратов. 2 изд., январь 1919. – С.110.
- ¹⁸ *Кульчицький С.В.* Закономірності еволюції радянської влади (короткі тези) // Укр. іст. журн. – 2007. – №6. – С.196.
- ¹⁹ *Гелнер Е.* Нації та націоналізм. Націоналізм. – К., 2003. – С.72.
- ²⁰ *Каспэ С.И.* Имперская политическая культура в условиях модернизации // *Полития* (Москва). – №3. – 1998. – С.45.
- ²¹ *Васильев Ю.А.* Модернизация под красным флагом. – Москва, 2006. – С.80.
- ²² *Красильщиков В.А.* Вдогонку за прошедшим веком: Развитие России в XX веке с точки зрения мировых модернизаций. – Москва, 1998. – С.22, 28, 52.
- ²³ *Плаггенборг Ш.* Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма. – Санкт-Петербург, 2000. – С.15.
- ²⁴ *Ахизер А.С.* Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России). – Новосибирск, 1997. – Т.1: От прошлого к будущему. – С.392.
- ²⁵ *Кононенко К.С.* Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917–1960. – Мюнхен, 1965. – С.34.
- ²⁶ Там само. – С.43–35.
- ²⁷ *Лисьяк-Рудницький І.* Указ. праця. – С.461.

The article is about the need to reinterpret the approaches to the study of the history of Soviet Ukraine. The author, making emphasis on economic character of Kremlin politics regarding Ukraine, shows the need to analyze the Ukrainian Socialistic Soviet Republic leaders' actions as an object of authority politics. A special attention is paid to conceptual system and methodological basis of research of the given topic.